

Järntorget i Örebro

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Örebro 83:1
Järntorget
Olaus Petri församling
Örebro kommun
Närke

Ulf Alström

Innehåll

Sammanfattning.....	1
Inledning.....	2
Målsättning och metod	2
Undersökningsresultat.....	3
Referenser	7
Kart- och arkivmaterial	7
Otryckta källor	7
Tekniska och administrativa uppgifter.....	7
Kartfigur.....	8
BILAGOR.....	9
Bilaga 1. Fyndtabell	9

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2010

Omslagsfoto: Örebro slott från NV. (Foto U. Alström.)

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-7453-011-7

Västerås 2010.

Sammanfattning

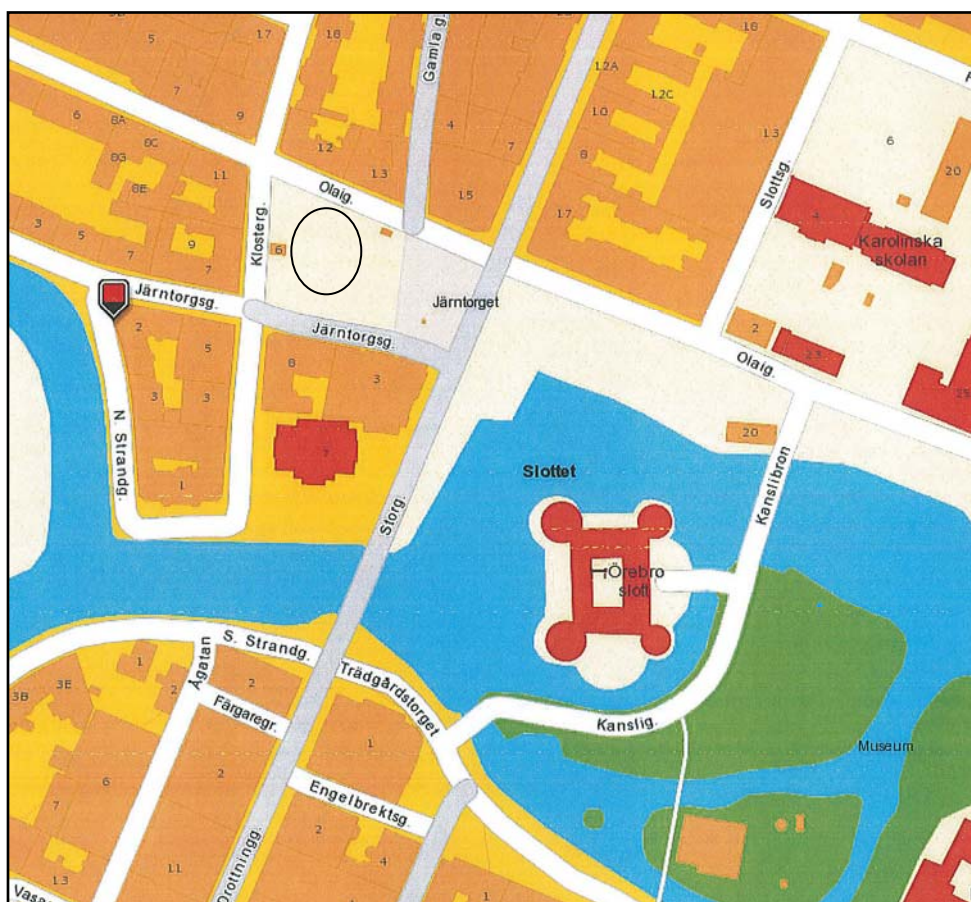
Förväntningarna på att den särskilda arkeologiska undersökningen i form av en schaktningsövervakning på Järntorget i centrala Örebro skulle tillföra ny kunskap om det äldre Örebro infriades inte.

I de fem schakt som grävdes i det 200 m² stora exploateringsområdet i västra delen av Järntorget påträffades sentida anläggningar som tolkades tillhöra en husgrund från 1800-talet.

En ovan mark riven offentlig toalett påträffades också. Toaletten var emellertid nära nog intakt under markytan och var fylld med sand.

Av ett mer arkeologiskt intresse var den källartrapp som berördes av arbetet i schakt 1. Trappen var mycket välbyggd i tegel och kalksten vilket tas som intäkt att den tillhört den så kallade Kungsstugan som en gång stått på platsen. Kungsstugan, som nu står i kulturresevatet Wadköping, anses vara byggd på 1500-talet. Trappan ligger kvar efter undersökningen.

Undersökningsområdet var extremt fyndfattigt. Endast två flaskhalsar påträffades.

Figur 1. Undersökningsområdet på Järntorget markerat med en cirkel. (Karta från Eniro utan skala).

Inledning

Inför den planerade ombyggnaden av Järntorget i Örebro där markarbeten för nya ledningar, belysningsstolpar, dagvattenbrunnar, en fontän samt en isbana skulle utföras, har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen utfört en särskild arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning.

Arbetet utfördes 5 och 6 maj 2010 efter ett beslut av Länsstyrelsen i Örebro län 2010-04-22 (dnr: 431:01897-2010).

Den särskilda arkeologiska undersökningen i form av en schaktningsövervakning beställdes av Tekniska förvaltningen, Örebro kommun, som också bekostade undersökningen.

Figur 2. Nordvästra delen av Järntorget där arbetet med omdaning av torget just börjat. (Foto U. Alstöm.)

Målsättning och metod

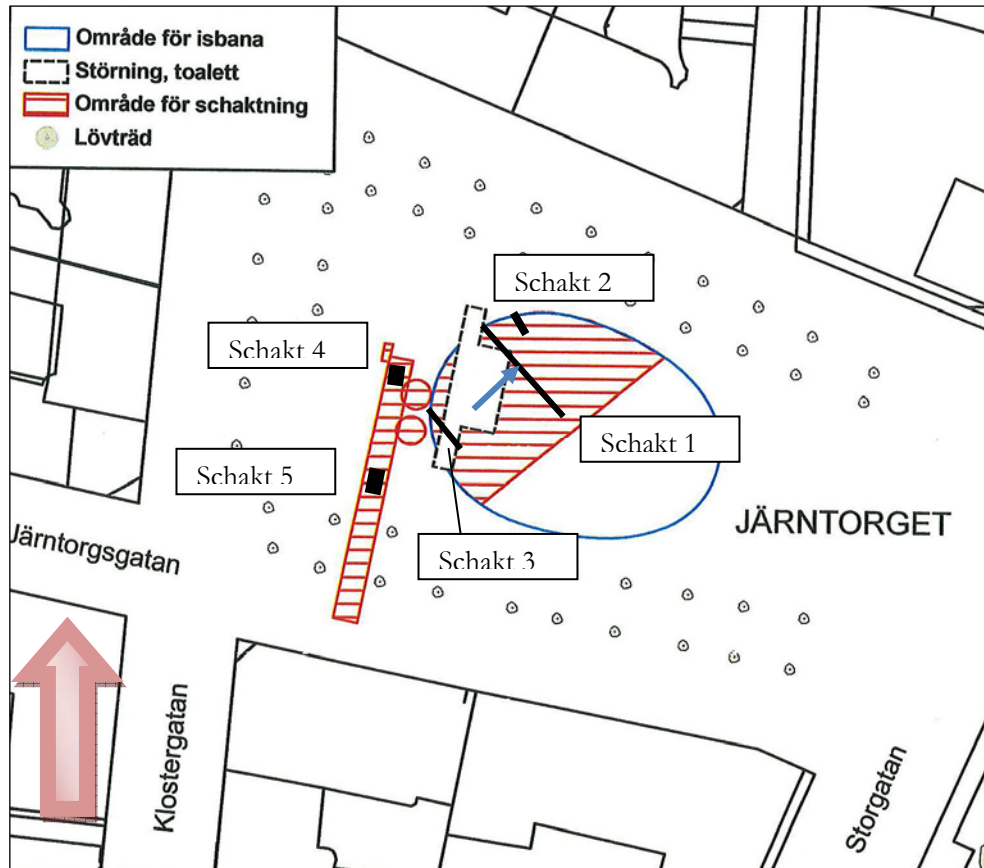
Målsättningen med den arkeologiska förundersökningen var att en ökad kunskap om Örebro skulle inhämtas. För Järntorget del skulle undersökningen klargöra om det på platsen fanns bevarade kulturlager och anläggningar. En genomgång av de arkeologiska fynden och en aktivitetsanalys skulle utföras för att klargöra tillkomsten av eventuell bebyggelse. Undersökningen skulle också klargöra från vilken tidsperiod bebyggelsen härstammar. En annan målsättning var att klargöra hur tomtytorna var strukturerade före 1700-talet vad gäller en äldre tomtindelning. Förutsättningarna för en sådan analys grundar sig naturligtvis på kunskapen om vad som är eller kan betraktas som tomtgränsindikatorer.

Anläggningar som kunde beröras av undersökningen skulle dokumenteras genom digital inmätning. Ritningar i plan och profil (skala 1:20) skulle vid behov upprättas då mer komplexa anläggningar påträffades.

Målgrupper för undersökningen var länsstyrelsen och uppdragsgivaren. Andra viktiga grupper var forskarsamhället och allmänheten men om ett begränsat resultat av undersökningen förelåg skulle endast en enkel rapport framställas.

Undersökningresultat

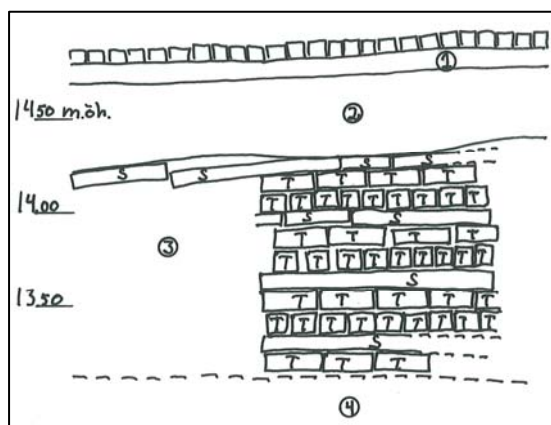
Den arkeologiska förundersökningen påverkades delvis av ett sent beslut om att inte bygga en konstfrusen isbana vilket innebar att någon frysanläggning därmed inte behövdes byggas. Därför fanns inte behov att schakta djupare än cirka 0,7 m. under "färdig yta" vilket oftast innebär att schaktdjupet inte blir så djupt om man mäter från, som i det här fallet, torgets stenbeläggning.

Figur 3. Järntorget med undersökningssytor rödskräfferad. Undersökningssytorna markerade med svart med schaktnummer inom ram. Blå pil markerar källartrappans läge. Vit yta inom streckad linje markerar platsen för rivet offentlig toalett. (Grundkarta av Kristina Jonsson baserad på uppgifter från VA-Projekt AB. Skala 1:1000).

Schakt 1 (figur 3)

Schakt 1 drogs rakt över undersökningsområdet i NV-SÖ riktning. Schaktet var cirka 17 m långt och 0,7-1,1 m brett. Djupet varierade från några decimeter till 1,5 m. Det grunda partiet berörde det område där den offentliga toaletten har legat. Där fanns fler intakta betongväggar med kakelplattor. Toaletten var igenfylld med sand. På resterande sträcka påträffades ett metertjockt lager med raseringsmassor bestående av sten, tegel och betongbitar.

Figur 4. 1. Gatsten med sättsand, 2. Raseringsmassor, 3. Ej rensat parti, 4. Schaktets botten, streckad linje. S-kalksten, T-tegel. Kalkstenen (S) betecknar de minst fyra bevarade trappstegen. De olika tegelvarven är trappans uppbyggnad. (Profil skala 1:40).

I schakt 1 påträffades en nära nog intakt trappa som lett ner till en källare. Källartrappan gav ett ålderdomligt intryck men på trappstegen låg rester efter två punschflaskor från Cederlunds av det klassiska märket Genuine Caloric Punsch. GCP lanserades på 1800-talet (www.dricka.se). Därmed inte sagt att trappan dateras till detta århundrade. Den är förmodligen äldre och kan ha tillhört den så kallade Kungsstugan som troligen uppfördes på 1500-talet. Huset plockades ner (revs) 1899 i samband med att Järntorget fick sitt nuvarande utseende. Kungsstugan återupbyggdes 1965 i kulturresevatet Wadköping. Kungsstugans källare blev däremot kvar under torgets raseringsmassor och gatsten (www.lansstyrelsen.se, Stadsliv Örebro). En profilritning upprättades på de delar av trappan som var intakta.

Figur 5. Trappan som troligen tillhört Kungsstugan. (Foto från norr U. Alström).

Trappan var byggd av två lager tegelsten mellan trapphällarna som var av kalksten. Trapphöjden var 0,25 m. Trappbredden bör ha varit cirka 2,5 m.

Schakt 2 (figur 3)

Schaktet drogs vid norra begränsningen av undersökningsområdet. Schaktet var 4 m långt och 1,5 m brett. Schaktet innehöll bara ren sand. Schaktdjupet var 2 m.

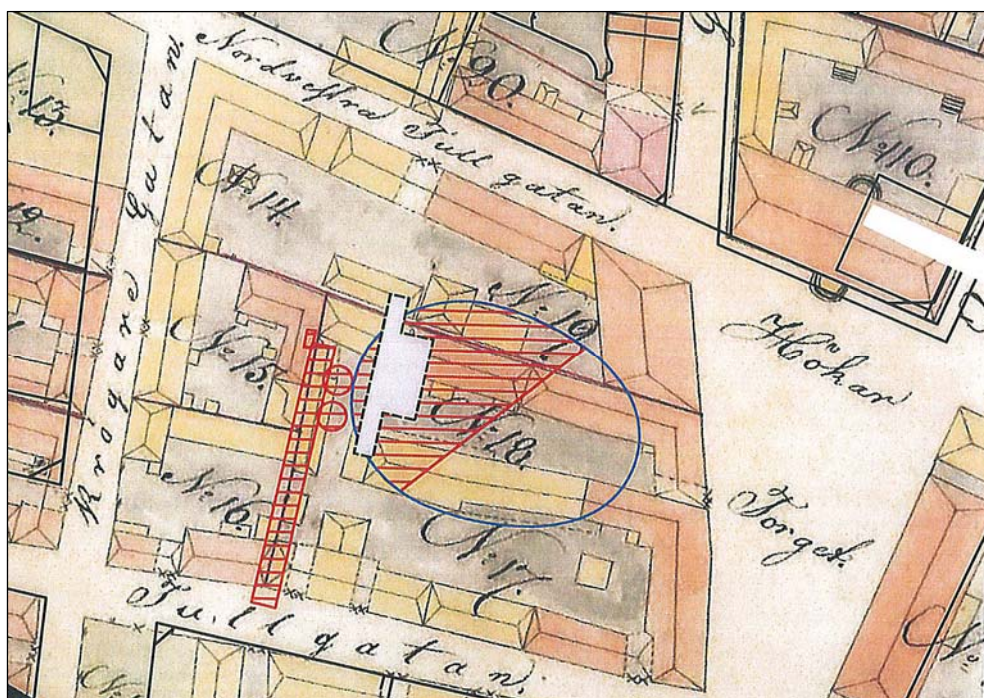
Schakt 3 (figur 3)

Schakt 3 drogs intill södra begränsningen av undersökningsområdet. Schaktet var 7 m långt, 1,5 m brett och 1,6 m djupt. Schaktet innehöll lera, sand och sten samt raseringsmassor. Det bedömdes att rasrisken på grund av sandlagren var stor varför schaktet inte undersöktes närmare.

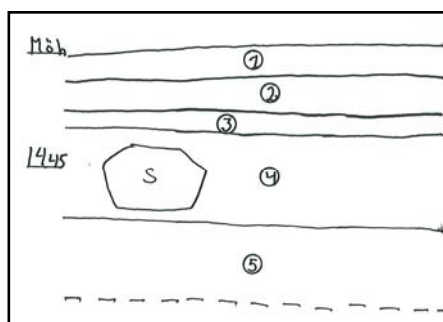
Schakt 4 (figur 3)

Schakt 4 placerades där det 35 m långa och 2 m djupa schaktet för VA-ledningar skulle läggas ner.

Schakt 4 som placerades i norra delen av VA-schaktet var 5 m långt och 3,5 m brett och 1,4 m djupt. I schaktet påträffades grundstenar efter en sentida byggnad. Grundstenarna var upp till 1,5 m stora och tuktade. Inga fynd påträffades i schaktet som skulle kunna datera grunden men får betraktas som sentida och kan vara en rest av det hus som syns på tomt nr. 15 på 1822 års karta över området (figur 6).

Figur 6. I schakt 4 påträffades den förmodade östra grundmuren efter en byggnad som stått på tomt nr. 15. (Karta Kristina Jonsson)

Figur 7. Sektion från schakt 4, västra schaktväggen. 1. Sättsand med gatsten, 2. Äldre bärlager, 3. Sandlager, 4. Grus och stenlager med en större sten tillhörig en sentida husgrund, 5. Ren ursprunglig lera. Streckad linje markerar schaktets botten. (Skala 1:40).

Schakt 5 (figur 3)

Schakt 5 placerades centralt i VA-schaktet vilket innebar att det låg intill Järntorgetets södra begränsning.

Schakt 5 var 2,5 m långt och 2 m brett och 1 m djupt. På 0,4 m djup kom en 0,2 m tjock horisont med brun sandig jord som kan tolkas som rester efter trädgårdsodling. Onan detta lager fanns ett påfört lager med sten,grus, sand som fungerade som bärlager till torgets yta. På 0,6 m djup vidtog ren sand vars tjocklek var 0,2-0,4 m. 0,8 m under nyúvarande torgyta vidtog den ren blålera.

Figur 8. Kungsstugan på ursprunglig plats, d.v.s. Järntorget. (Bildkälla Örebro stadsarkiv.)

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Topografiska kartan 10F SV Örebro. Skala 1:20 000.
Stadskarta. Eniro.

Otryckta källor

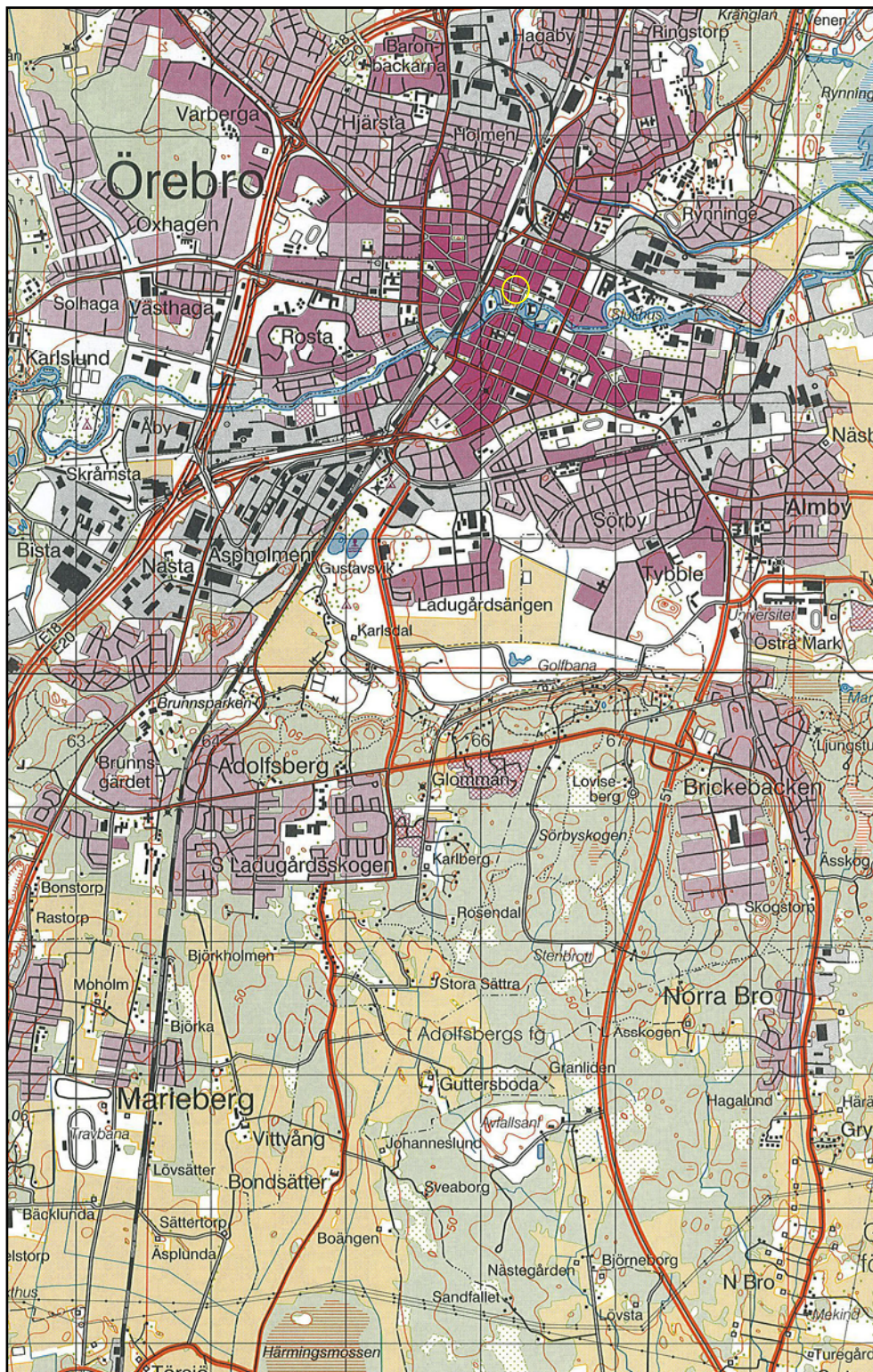
Stadsbyggnad Örebro. 2009. Program för Järntorget och Storgatan.
www.dricka.se
www.lansstyrelsen.se Länsstyrelsen i Örebro län. Kungsstugan.

Tekniska och administrativa uppgifter

KM dnr:	KM 10047
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-01897 2010-04-22
Undersökningsperiod:	2010-05-05,06
Arkeologtimmar:	17 timmar
Exploateringsyta:	Cirka 200 m ²
Personal:	Ulf Alström (fältarbete), Kristina Jonsson (upprättande av undersökningsplan)
Belägenhet:	Järntorget, Olaus Petri församling, Örebro kommun, Örebro län, Närke
Topografiska kartan:	10F SV Örebro
Koordinatsystem:	Rikets
Koordinater:	X 6572860 Y1466240
Höjdsystem:	Lokalt
Inmätningmetod:	manuellt
Dokumentationshandlingar:	Förvaras hos Örebro läns museum efter fyndfördelning
Fynd:	Fynden F1 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Kartfigur

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle. Ärende nr MS2006/01407.

Figur 9. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur topografiska kartan. Skala 1:50 000.

BILAGOR

Bilaga 1. Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, gr	Antal	Antal. fragm.	Fragm. grad	Fyndomständighet
1	flaskor	glas	Halspartier	150	2	2	-	Trappan, schakt 1